

ANTONI M. BADIA MARGARIT
(1920-2014)

Tinc present la figura estilitzada, escardalena, d'Antoni M. Badia, amb vestit impecable, corbata discreta, camisa blanquíssima, cartera de cuir un xic gastada, travessant el pati de Lletres de la Universitat de Barcelona, consirós, pensatiu, donant voltes al tema que explicaria a classe (la formació de la llengua catalana, problemes del català) o, ja jubilat, caminant sota les arcades ogivals de la Biblioteca de Catalunya per a ordenar la nombrosa correspondència amb personalitats de la romanística. Un savi enamorat de la llengua, un patriota defensor de la identitat del seu país.¹

Antoni M. Badia Margarit va néixer a Barcelona el 30 de maig de 1920 i hi va morir el 16 de novembre de 2014. Els darrers anys va sofrir dificultats d'expressió: li costava de recordar certes paraules, ço que era dolorós per a aquell que tant les havia estudiat i que tant estimava! Una vida longeva, com la d'altres romanistes il·lustres, com ara Menéndez Pidal, García de Diego, Pere Bohigas, Carlo Tagliavini, Iorgu Iordan o Mario Roques. El seu pare, Agustí, nascut a Valls, es desplaçà a Terrassa per instal·lar-se finalment a Barcelona; d'aquí era la seva mare, Antònia, que procedia de Castellbisbal (Vallès) per via paterna, i d'Esparreguera (Baix Llobregat), per part materna. Antoni, des de la seva infància, va viure en un ambient culte i catalanista, «voltat de llibres i de revistes de Lletres», com deia ell mateix, ambient consolidat amb la pertinença a l'Orfeó Català, l'assistència a concerts, museus, representacions teatrals, excursions i la seva formació a Mútua Escolar Blanquerna, dirigida pel gran pedagog Alexandre Galí.

Va viure l'eufòria de la II República i de la Mancomunitat, i, a punt de concloure el Batxillerat, pensava en la possibilitat de ser alumne de Joan Coromines, el colós de la lexicografia històrica catalana, castellana i romànica, professor aleshores a la Universitat de Barcelona. Però l'esclat de la guerra (1936-1939) va estroncar la seva il·lusió. I, arribada l'hora zero, com ell ha dit, de la cultura catalana, es va plantejar si s'exiliava o es quedava al país. Escollida aquesta darrera alternativa, hem de considerar que va ser altament beneficiosa per a la lingüística catalana, car, a més d'esdevenir un professor exemplar i un gran investigador, formaria una escola de catalanistes, endegaria projectes ambiciosos (*ALDC*), dinamitzaria la Secció Filològica de l'IEC i projectaria el català a escala internacional (Congrés Internacional de Lingüística Romànica de 1953).

Atret per les qüestions de llengua (el 1935, als 15 anys, ja havia fet un treball sobre els orígens de la llengua catalana), cursa Filosofia i Lletres (1943) amb un professorat mediocre, i, l'any següent, acabada la carrera, esdevé docent de Lingüística Romànica i prepara la tesi doctoral sota la direcció de Dámaso Alonso, catedràtic de la Universitat Central de Madrid, el poeta de *Hijos de la ira* («Usted., Badia, siempre tan juncal», li deia). El 1946 es casa amb Maria Cardús, que havia conegut durant la carrera i que ajudarà Badia en la seva trajectòria acadèmica. La cerimònia nupcial va tenir lloc al monestir de Sant Cugat, on residia Antoni Griera, que havia estat professor seu i del qual es distanciarà per qüestions polítiques i sobretot acadèmiques (defensava l'origen llatí del basc i les seves enquestes dialectals no eren precisament modèliques). Conscient de la necessitat d'enfortir la seva formació, segueix classes als Estudis Universitaris Catalans, una mena d'universitat paral·lela, amb professors com R. Aramon, P. Bohigas i Ferran Soldevila, i amplia estudis de fonètica experimental a Coïmbra amb el professor Lacerda (1945). El 1948 esdevé catedràtic de Gramàtica Històrica de la Lengua Española, després de les consegüents oposicions. Comença a fer-se un nom a l'estranger amb assistència al Congrés de Toponímia i Antroponímia de Brussel·les, on va presentar una comunicació sobre toponímia botànica, i continua la seva formació de romanista amb una estada a Zuric (1950), on treballa en fonètica experimental, com ja havia fet a Coïmbra amb Lacerda, i on entaula una relació amical amb Jud, que després s'estendrà a altres

1. Em plau regraciar Montserrat Badia per la informació que m'ha proporcionat.

personalitats de la romanística (Jaberg, Hubschmid, Wartburg, Duraffour, Lorient, Dauzat, Orr, Gardette, Straka), que, sempre que venien a Barcelona, eren rebuts a casa seva i obsequiats amb un àpat preparat per la Maria, que feia meravelles gastronòmiques. En una de les invitacions a Menéndez Pidal, el dinar va anar seguit d'un concert de cançons populars. Més tard, de la fonètica passaria a la fonologia, amb estudis sobre el valor fonològic de la vocal neutra, l'obertura de la *o* tònica inicial en cerca de sonoritat, etc.

Em plau reproduir el que jo escrivia el 1999 a propòsit de les seves classes:

Impartia classes amb rigor, claredat i amenitat, tot atraient vocacions per a la lingüística. El terreny àrid, costerut de la lingüística, esdevenia en la seva veu una plana fèrtil, una horta feraç a la qual acudíem pol·linitzats per la seva paraula sàvia, motivats per la clara exposició dels temes més abstrusos i endinsant-nos en els que desbrossava o convidava a aprofundir. L'hora de classe se'ns feia curta, no ens n'adonàvem i, com recordava G. Colón, ja el bidell Pascual anunciava amb posat marcial i tibet: «Doctor, la hora». Per si fos poc, cultivava la dimensió humana, organitzant excursions per les terres catalanes que ens familiaritzaven amb la toponímia del país i fomentaven l'amor a la natura i la bona companyonia: tinc records inesborrables de la del Montnegre, els Rasos de Peguera, Montcau, Matagalls (on la sorpresa de la boira ens va fer passar una inoblidable nit de convivència a la muntanya, entre cants, pregàries i acudits al voltant del foc solidari). El batec d'aquesta fibra humana forma part de la seva atractiva personalitat i ha contribuït a la profunda estima que s'ha conquerit al llarg d'una vida plenament dedicada a la universitat.

Des dels inicis de la seva activitat acadèmica a la Universitat (1944), Badia es lliura a publicar el resultat de les seves recerques centrades en l'aragonès, una llengua en la qual requeia aleshores la «conspiración del silencio» (Amado Alonso), sigui sobre la llengua antiga (Fernández de Heredia), sigui especialment sobre les seves varietats dialectals (morfologia, lèxic, parlar de la Vall de Bielsa) i la metodologia de l'enquesta dialectal, basada en l'exploració sobre el terreny de 14 poblacions en domini aragonès, fins que, ja catedràtic, publica la *Gramática histórica catalana* (1951) que, més tard, serà traduïda al català (1981); una obra densa, ben estructurada, que es fa ressò de tota la bibliografia referent a la matèria apareguda fins aleshores, tot i que marcada per la influència de Griera. L'exercici de la càtedra el va portar cap a estudis sobre el castellà (subjuntiu de subordinació, imperfet d'indicatiu, omissió del subjecte, etc.), amb extensió als romanços iberoromànics (sobre els derivats de *IBI* i *INDE*) i específica desviació cap al català (pas de *CE-* > *CI-*), el triomf d'*alcalde* sobre *batlle* o de *mongeta* sobre *fesol*, el comentari històric de mots com *nafrar*, *bregar*, *catarro*, *pujar*, etc., o l'anàlisi de la llengua de Desclot, Jaume I, A. Febrer o Verdager.

Al Congrés de Lingüística Romànica de Lieja (1951) es va decidir de celebrar el congrés següent a Barcelona (1953), del qual Badia fou, juntament amb Griera i Udina, el principal organitzador. El català per primera vegada, després de la guerra, hi va tenir un paper protagonista, car el tema central va ser «El domini lingüístic català en relació amb les llengües iberoromàniques i gal·loromàniques» i, a més, es va aconseguir que es presentessin comunicacions en català; Joan Coromines, que era a l'exili, hi va tenir un paper destacat, intervenint en les discussions, presentant comunicacions i reclamant, en ple franquisme, participació del català en l'ensenyament. Aquell congrés va ser el germen de la internacionalització del català, que va cobrar més força amb la fundació de l'Associació Internacional de Llengua i Literatura Catalanes (se'n va parlar a Estrasburg [1968], i se'n va nomenar una Comissió gestora a Amsterdam [1970] fins que se'n van aprovar els estatuts a Cambridge [1973]); d'aleshores ençà s'han celebrat col·loquis a Basilea, Andorra, Roma, Tarragona-Salou, Tolosa de Llenguadoc, Alacant, Frankfurt, Palma, París, Girona, Budapest, Lleida, Salamanca, València, amb assistència regular de Badia, que, d'altra banda, continuava freqüentant els congressos de Lingüística i Filologia Romànica (així dits des del de 1956 [Florència]) organitzats per la Societat de Linguistique Romane, de la qual arribà a ser President.

Conscient de la necessitat de comptar amb un atlas lingüístic que completés els que havien

interromput la seva publicació (*ALC*, *ALPI*) o que abraçaven una part del domini lingüístic (*ALPO*), Badia va endegar, juntament amb Germà Colón, el projecte d'un nou atlas, l'*Atlas Lingüístic del Domini Català* (1953) les enquestes del qual correrien a càrrec de Badia (català central), Colón (valencià), Companys (rossellonès) i Veny (català nord-occidental i balear); Badia i jo mateix vam redactar el *Questionari*, reunits cada dijous durant tot un curs i amb un esprint final a Sant Privat, on combinàvem el treball amb alguna excursió per aquells meravellosos rodals. Nosaltres dos, al final, a causa d'ofertes de treball acadèmic a membres de l'equip (Colón s'instal·là a Basilea, i Companys, a París), vam quedar responsables de l'empresa, amb alguns canvis respecte al programa inicial. I després de les primeres enquestes, la responsabilitat va recaure sobre les meves espatlles: gràcies a la col·laboració de Joan Martí i Castell, Joaquim Rafel, Lídia Pons i Montserrat Badia vam dur a terme les enquestes (1964-1974) i, un cop reestructurat l'IEC i amb la codirecció de Lídia Pons i la col·laboració de Núria Jolis, Montserrat Roma i Pedro Monzo, es va poder realitzar l'ordenació dels materials, la formació d'una base de dades i la publicació de set volums de l'*Atlas*, un d'*Etnotextos del català oriental* i un *Petit Atlas Lingüístic del Domini Català* (5 vols. publicats). Aquesta incursió de Badia en el camp de la dialectologia tenia el precedent de les seves enquestes en territori aragonès (Ansó, Echo, Peralta, Bielsa, etc.), però era un tema que sempre el va atreure i que va donar resultats en diversos estudis sobre la distinció entre llengua i dialecte o entre límits comarcals i fronteres dialectals, els dialectalismes de Ramon Llull i de Maria Antònia Salvà o els corrents de la investigació dialectal. La mateixa *Gramàtica històrica catalana* és farcida de referències dialectals.

La dimensió històrica de la seva matèria, aplicada al castellà, la va estendre al català, ostensible en la *Gramàtica històrica* esmentada, però també en altres obres, com *La formació de la llengua catalana*, que, malgrat algun enfocament polèmic, constitueix una nova teoria molt original i un model d'exposició. També, en els darrers anys, va fer uns comentaris lúcids sobre les *Regles d'esquivar vocables o mots grossers o pagesívols*, una mena d'*Appendix Probi* del segle XV, que havia donat a conèixer anteriorment, un tema complex que ha originat punts de vista oposats sobre la seva autoria.

Formant part de la diacronia i de la dialectologia, pel que fa al treball sobre el terreny, no podem obviar la contribució de Badia a l'Onomàstica, sigui pel que fa a la toponímia (derivats de *NAVA* i *MAL*, identificació de la microtoponímia de Sant Joan de les Abadesses relacionada amb els 500 firmants de reconeixement de propietat del monestir, etc.) o a l'antroponímia, per la responsabilitat que va tenir en el funcionament del *PATROM*, un gran diccionari de noms de persona de la Romània.

Desitjós d'acostar-se als nous corrents de la lingüística, va assajar descripcions de fets lingüístics segons el mètode estructuralista, i sobretot va obrir els seus interessos a la naixent sociolingüística. A la dècada dels 60 estava preocupat per la insuficiència dels mitjans de comunicació i de l'ensenyament, pel problema de la immigració i per la distància entre la llengua literària i la llengua col·loquial. Problemes que, després de l'adveniment de la democràcia, s'han resolt només en part; pel que fa al darrer, Badia ha tingut un paper important en la *Proposta d'un estàndard oral*, especialment en el lèxic, que combina les formes d'àmbit general amb les diatòpiques d'àmbit restringit, seleccionades com a estàndard i ofertes com a alternatives segons la voluntat del locutor. En aquesta línia, ja d'inici de la sociolingüística, hem d'esmentar, pel seu caràcter innovador i avançat, el llibre *La llengua dels barcelonins*, una enquesta comentada sobre les actituds dels barcelonins respecte de l'idioma; el mateix Badia reconeixia que era una mancança del llibre la falta de referència al sexe dels enquestats; una mostra de la modèstia de l'investigador en reconèixer una llacuna en la recerca, que il·lustrarà al final de la seva vida amb un article sobre «Elogi de l'error»; aborda temes semblants en els llibres *Llengua i poder*, o *La llengua catalana ahir i avui*.

En la multiforme activitat investigadora de Badia cal esmentar la seva faceta de gramàtic;

sense tenir realment aquesta vocació, és autor de dues gramàtiques que són de referència: la *Gramàtica catalana* (1962), pensada per als lectors castellans, i, més tard, un manual innovador, la *Gramàtica catalana. Descriptiva, normativa, diatòpica, diastràtica* (1999), àmpliament descriptiva, de normativa laxa, oberta a la variació dialectal i a la varietat de nivells (elevat, corrent, col·loquial). Com a membre de la SF de l'Institut d'Estudis Catalans, va impulsar la segona edició del *Diccionari de la Llengua Catalana* (1995), de la qual redactà el pròleg, intervingué en la redacció de la *Proposta per a un estàndard oral*, va reprendre la publicació d'*Estudis Romànics* (2000), interrompuda des del 1991, i inicià les visites anuals de la Secció Filològica a diversos espais fora de Barcelona (Eivissa, Perpinyà, Alacant, Reus, etc.).

Tot i ser fidel a la doctrina fabriana, reconeixia la necessitat d'enriquir el vocabulari normatiu amb noves unitats, ostensible, per exemple, en la defensa del mot *entregar* 'lliurar' en la normativa.

Preocupat pel futur de la universitat catalana, arran de la restauració de la democràcia, després de les corresponents eleccions, va acceptar el càrrec de Rector de la Universitat de Barcelona i va dirigir durant vuit anys els destins de l'*Alma Mater* en un procés laboriós de la seva democratització i catalanització.

Però Badia destaca pel seu comportament profundament humà. Es notava en la relació amb els alumnes, en la qual es mostrava molt proper, obert al diàleg, convivint amb ells en excursions i congressos, comentant els seus treballs; i amb els col·legues, prestant-los llibres de difícil accés, convidant-los a col·loquis científics, compartint àpats a casa seva amb la companyia inseparable de la seva esposa, que oferia el millor del seu repertori gastronòmic. Ell i la Maria eren d'una generositat suprema; per citar un cas personal, vam caure malalts la meua esposa i jo, i ells van tenir la delicadesa d'emportar-se el nostre fill, de pocs mesos, a casa seva, per a cuidar-lo durant una setmana. D'una ètica irreprotxable, com a president de la Lliga Espiritual de la Mare de Déu de Montserrat, arran d'uns fulls ciclostilats de denúncia contra el franquisme, va assumir-ne tota la responsabilitat i, per això, va conèixer l'amargura de la presó.

Com a reconeixement a una vida dedicada a la docència universitària, a la investigació lingüística, a la gestió acadèmica, al seu patriotisme, Badia ha rebut nombroses distincions: doctor honoris causa per les universitats de Salzburg, Toulouse-le-Mirail, Paris-Sorbonne, Perpinyà, Knox Kollege de Galesburg (Illinois), Rovira i Virgili, Alacant, València, Illes Balears, Universitat Nacional d'Educació a Distància; distincions com Rector Honorari de la Universitat de Barcelona, President d'Honor del Grup Català de Sociolingüística; premis Antonio de Nebrija, Ciutat de Barcelona, Pompeu Fabra; Premi d'Honor de la Fundació Jaume I, President del II Congrés Internacional de la Llengua Catalana, Premi de la Fundació Catalana per a la Recerca, Creu de Sant Jordi, Premi d'Honor de les Lletres Catalanes, Medalla d'Or de la Generalitat de Catalunya. En els darrers anys de la seva vida, un grup de deixebles vam fundar l'«Associació d'Amics del Dr. Badia Margarit», que va organitzar quatre sessions científiques en homenatge seu sobre les matèries que ell havia cultivat amb fortuna: dialectologia, sociolingüística, llatí tardà i romanística, en les quals ell mateix va participar amb entusiasme i prou lucidesa.

Ens ha deixat una figura cimera de la lingüística catalana i romànica, un docent modèlic que va semblar vocacions i que estava orgullós del progrés dels seus deixebles, un investigador que va obrir nous horitzons i va projectar el català internacionalment, un impulsor de programes de gran abast, un treballador infatigable com mostra la copiosa bibliografia produïda, un ciutadà engatjat amb el seu país, d'un patriotisme exemplar, d'una integritat moral singular. Un model de ciència i humanitat. La seva memòria ens acompanyarà sempre.

Joan VENY
Institut d'Estudis Catalans
Universitat de Barcelona